

פרשת ויקהל: האם ילדים חייבים בנתינת מחצית השקל

בס"ד

פתיחה

בנוסף לקריאה הרגילה של פרשת השבוע, קוראים השבוע במפטיר את פרשיית השקלים המופיעה בפרשת 'כי תשא', בה כתוב שכל אחד מבני ישראל מעל גיל עשרים יתרום תרומת מחצית השקל למשכן. על אף שבזמן הזה כולם קוראים את הפסוקים שבפרשת כי תשא, הרי שבזמן הגמרא (מגילה כט ע"ב) השאלה אלו פסוקים יש לקרוא, הייתה נתונה למחלוקת אמוראים:

לדעת רב יש לקרוא את הפסוקים שבפרשת צו העוסקים בקורבנות ראש חודש, ועל אף שלא כתוב בהם הבאת מחצית השקל, כיוון שמטרת התרומה היא לקורבנות, יש לקרוא פרשה זו. לדעת שמואל לעומת זאת יש לקרוא את פרשת כי תשא כיוון שכתוב בה נתינת השקלים, ועל אף שלא כתוב שהשקלים מיועדים בפירוש לקורבנות למעשה הם מיועדים לכך, ובלשון הגמרא:

"מאי פרשת שקלים? רב אמר: צו את בני ישראל ואמרת אליהם את קרבני לחמי, ושמואל אמר: כי תשא. בשלמא למאן דאמר כי תשא היינו דקרי לה פרשת שקלים, דכתיב בה שקלים. אלא למאן דאמר את קרבני לחמי, הכא מידי שקלים כתיבי? אין, טעמא מאי כדרי טבי דאמר קרא זאת עלת חדש בחדשו, אמרה תורה: חדש והבא קרבן מתרומה חדשה."

למרות שבדרך כלל כאשר רב חולק על שמואל בדיני איסורים הלכה כדעת רב (בכורות מט ע"ב), במקרה זה פסקו להלכה כדעת שמואל שיש לקרוא את פרשת כי תשא. טעם הדבר הוא ככל הנראה, שהגמרא ממשיכה ומביאה ברייתא התומכת בדעת שמואל, במקרים אלו הכלל שההלכה כדעת רב, לא תמיד תקף (אם כי לקמן נראה שצירפו את דעת רב במקרים מסוימים).

בעקבות קריאת פרשיית שקלים השבוע (כחלק מארבעת הפרשיות אותן קוראים בסמוך לאדר וניסן), נעסוק בפרשה זו. נראה את המחלוקת מדוע תיקנו לקרוא את הפרשה הזו, האם חובתה מהתורה או מחכמים, נעסוק במנהג בזמן הזה לתת מחצית השקל בנוסף לקריאה, ובשאלה האם נשים וילדים קטנים חייבים בנתינתה זו.

זמן הפרשה

מתי יש לקרוא פרשת שקלים? הגמרא במסכת מגילה (כט ע"ב) כותבת, שזמן פרשה זו בשבת הסמוכה לראש חודש אדר, ולכן השנה (תשפ"ב) בפרשת ויקהל. בטעם הדבר מנמקת הגמרא, שחודש לאחר מכן בראש חודש ניסן צריכים להביא את השקלים לקורבנות השנה החדשה המתחילה בניסן. משום כך בנוסף להכרזה על ידי בית דין להביא, קוראים את הפרשייה לעורר העם.

טעם נוסף ('מחשבת') משני לטעם העיקרי מביאה הגמרא (שם, יג ע"ב) בשם ריש לקיש, שהיה גלוי וידוע לפני הקב"ה שעתיד המן הרשע לתת שקלים לאחשוורוש בתמורה להרג היהודים, משום כך הקדים את נתינת השקלים של בני ישראל שיהוו משקל נגד לשקלי המן (ולא תיקנו בפרשייה הסמוכה לפורים, כיוון שאז קוראים את פרשת 'זכור').

בזמן הזה שאין בית מקדש ולא מביאים שקלים להקרבת הקורבנות, כתב **המאירי** (ד"ה המשנה) שקריאת הפרשייה מהווה זכר למה שעשו במקדש. טעם נוסף כתב הלבוש (תרפה, א), שכשם שקריאה בפרשת הקורבנות נחשבת כמו הקרבתן, כך קריאה בפרשת שקלים מהווה מעין נתינת השקלים למקדש, וכן כתב **המשנה ברורה** (שם, ב).

מהתורה או מדרבנן

דנו המפרשים, האם החובה לקרוא את הפרשייה מדאורייתא או מדרבנן:

א. רוב ככל המפרשים סברו, שעל אף שקריאת פרשת זכור חובתה מהתורה (וייתכן שגם פרשיית פרה), מכל מקום קריאת פרשת שקלים וודאי שחובתה מדרבנן בלבד, גם אם עצם הנתינה היא מדאורייתא. דין זה מסתבר במיוחד לאור טעם הקריאה שראינו לעיל, שהיא מהווה תחליף לשקלים שנתנו במקדש או רק מעוררת זכר לנתינה, ולכן רק הנתינה עצמה מדאורייתא.

ב. לעומת זאת המחזיק ברכה (או"ח קמז, א) כתב שראה בתוספות ישנים בשם **רבי יהודה סירלאון** (ברכות יג ע"א) שכתב, שפרשיית שקלים חובתה מהתורה. ייתכן שהוא דקדק דין זה מהגמרא במגילה שראינו לעיל הכותבת, שהקב"ה הקדים את נתינת השקלים של בני ישראל לנתינת שקלי המן - והוא הדין לקריאת פרשיית שקלים (ועיין שו"ת דברי יציב או"ח רפח להסבר נוסף).

קריאת ההפטרה

כאשר חל ראש חודש אדר להיות בשבת (מה שלא קורה השנה), מוציאים שלושה ספרי תורה בהם קוראים את פרשיית השבוע, פרשת ראש חודש ופרשיית שקלים. לכאורה במקרה מעין זה, אמורים להפטיר בפרשה הקשורה לראש חודש שהיא התדירה ולא בהפטרה הקשורה לשקלים. למרות זאת כותבת הגמרא, שבמקרה זה מפטירים בפרשת שקלים ודנו הראשונים מדוע:

א. **המרדכי** (מגילה תתלא) כתב שהכלל הקובע שתמיד קוראים בהפטרה התדירה ביותר אינו מדויק, ובמקרה בו הפרשייה האחרונה אותה קוראים בספר התורה היא פחות תדירה – בכל זאת בגלל שהיא נקראת אחרונה יש לקרוא בה את ההפטרה. משום כך, כיוון שאת פרשיית שקלים קוראים לאחר פרשת ראש חודש - בה יש להפטיר.

ב. אפשרות נוספת העלה **המרדכי** (שם), שאכן בדרך כלל יש לקרוא בפרשה התדירה ביותר גם כאשר איננה הקריאה האחרונה בתורה, אלא שבפרשת שקלים יש דין מיוחד. כפי שראינו בפתיחה לדעת רב, פרשת שקלים היא הפרשה אותה קוראים בראש חודש שחל להיות בשבת (פרשת צו), כך שבצירוף שיטתו ניתן לקרוא הפטרת שקלים למרות שהיא איננה תדירה, ובלשונו:

"ראש חודש טבת שחל להיות בשבת וכו'. ובמסכת סופרים איתא דמפטיר בראש חודש וכן העיד הרב שמואל מפי אביו ר' דוד שמפטירין בראש חודש. ואף על גב דראש חודש אדר שחל להיות בשבת מפטירין ביהודיע (= הפטרת שקלים), היינו משום דכלול בה של ראש חודש ושל שקלים כדרי טבי."

ג. אפשרות שלישית להסביר מדוע במקרה זה מפטירים בפרשת שקלים, כתב **שיבולי הלקט** (קצג), שכשם שתיקנו לקרוא בשבת שבראש חודש אדר (או שלפני ראש חודש במקרה שחל במהלך השבוע) בפרשת שקלים, כך תיקנו שקוראים בהפטרת שקלים, ומשום כך הכלל 'תדיר קודם' אינו שייך במקרה זה (ורק בקריאה בספר התורה תדיר קודם, ויש לקרוא את פרשיית ראש חודש לפני).

נתינת כסף למחצית השקל

כאמור על אף שבזמן הזה לא נותנים מחצית השקל, נוהגים לקרוא את פרשיית שקלים זכר למקדש או שהיא מהווה מעין נתינת השקלים וקריאת 'הקורבנות'. בנוסף לקריאת הפרשה, נוהגים על בסיס **מסכת סופרים** (כא, ד) לתת גם מחצית השקל זכר למחצית השקל שנתנו, וכן פסק **הרמ"א** (תרצד, א), וגם הספרדים נוהגים כך למרות שדין זה לא מוזכר בראשונים ספרד.

עם כל זאת, כיוון שאין מדובר בשקלים ממש אלא בזמן למחצית השקל, כתבו עוד בזמן **הגאונים** (מזרח ומערב ס' מ) שאז ככל הנראה החל המנהג לתת זכר למחצית השקל (שהרי המקור הראשון הוא ממסכת סופרים), שיש להיזהר ולומר שמדובר בזכר למחצית השקל בלבד ולא בשקלים ממש, שהרי אם מדובר בשקלים הם נהיים הקדש ואי אפשר לתתם לעניים (ועיין או"ח ס' תסט, א).

שיעור הנתינה

כאשר בית המקדש היה קיים, שיעור מחצית השקל היה שני דינרים כסף שהם עשרה גרם כסף טהור כפי שכתב הרמב"ם (שקלים א, ו). מה הדין כאשר אין בית המקדש קיים? הרמב"ם לא התייחס לדין זה, כי כאמור ראשונים ספרד כלל הזכירו את המנהג לתת זכר למחצית השקל, ובפועל נחלקו הפוסקים בדבר:

א. **התשב"ץ קטן** (קעב - קעג) כתב, שהמנהג הוא לתת שלוש מחציות מהמטבע הנהוג באותו המקום, ולמרות שמדובר בסכום קטן מהסכום הנהוג במקדש אחרי הכל מדובר רק בזכר למחצית השקל. בטעם הדבר שיש לתת שלוש מחציות נימק, שבפרשת שקלים מוזכר שלוש פעמים 'מחצית השקל', וכן פסק **הרמ"א** (תרצד, א), ובלשוננו:

"יש אומרים שיש ליתן קודם פורים מחצית מן המטבע הקבוע באותו מקום ובאותו זמן, זכר למחצית השקל שהיו נותנים באדר; ומאחר ששלשה פעמים כתוב תרומה בפרשה, יש ליתן ג' ויש ליתן ג' חצאים גדולים במדינות אלו, כי אין מטבע ששם מחצית עליה מלבד זו; ובמדינות אוישטריי"ך יתנו ג' חצי וויינ"ר, שנקראו גם כן מחצית, וכן לכל מדינה ומדינה."

הגר"א (שם) הביא שני מקורות נוספים מדברי הירושלמי במסכת שקלים: **הראשון** (שם א, א) בעקבות רבי שמואל בר נחמן, שציין שכתוב בפרשה שלוש תרומות, תרומת אדנים, השקלים והמשכן - כנגדם יש לתת שלוש מחציות שקלים. **השני** (שם ב, ג) בשם רב אחא שלמד מהפסוקים בנחמיה, שיש לשלש את מחצית השקל שלוש פעמים בשנה - וכנגדם יש לתת שלוש מחציות שקלים. ב. הפוסקים הספרדים וביניהם **הרב הדאיה** (ישכיל עבדי או"ח ב, יא) **והרב עובדיה** (יחזקאל דעת א, סא) חלקו וכתבו, שיש לתת כשיעור הכסף אותו נתנו בזמן התורה. לכן, כשם שבזמן המקדש נתנו עשר גרם כסף טהור - כך מי שמצבו הכלכלי מאפשר לו עליו לתת את אותו השיעור (ועיין ציצ' אליעזר יג, עב), ובלשון הרב עובדיה:

"הרמב"ם כתב, שמצות מחצית השקל בזמן שהיה בית המקדש קיים, לתת שיעור שני דינרים כסף, שהם משקל שלשה דרהם כסף, דהיינו כעשרה גרם כסף טהור. ובהיות שאנו עושים זכר למחצית השקל בתרומה זו, ראוי לשלם עשרים לירות לכל נפש, שזהו הערך השווה כיום לעשרה גרם כסף טהור."

עם כל זאת, יש הבדל בין הרב הדאיה לבין הרב עובדיה. הרב הדאיה כתב, שכיוון שבזמן המקדש נתנו רק מטבעות העשויים מכסף, הרי שגם בזמן הזה יש לתת כסף בלבד. הרב עובדיה לעומת זאת סבר, שהמטרה להביא את הסכום אותו הביאו בזמן המקדש, ולכן ניתן לתת זכר למחצית השקל גם באמצעות שטרות וצ'קים, סכום השווה לכעשרים וחמישה שקלים פחות או יותר.

מבן עשרים

א. כפי שראינו בעבר (כי תשא שנה ג'), כיוון שהפסוק בפרשתנו קובע שרק מי שמעל גיל עשרים משתתף במחצית השקל, כתב **בשערי דעה** (א, ז) שאין לעלות חזן לתפילת מוסף קטן מגיל עשרים, כי בניגוד לשאר התפילות שהן רחמים וכולם צריכים לבקש על עצמם רחמים - תפילת מוסף היא כנגד קורבן מוסף, וקטן מגיל עשרים אינו משתתף בקניית הקורבנות.

על בסיס אותו עיקרון כתבו **המהרי"ל** (הלכות פורים, ד) **ורבי עובדיה מברטנורא** (שקלים א, ג ד"ה וקטנים), שאדם הקטן מגיל עשרים אינו צריך לתת זכר למחצית השקל, וכן פסק **הרמ"א** (תרצד, א) להלכה, ובלשון של המהרי"ל:

"במנחה כשהולכים לבית הכנסת נותנים מחצית השקל ומעות פורים. ואמר מהר"י סג"ל דכל בן עשרים שנה ומעלה חייב במחצית השקל, והוא ל"ד הלי"ש וסימן והדל לא ימעיט ממחצית השקל (שמות ל, טו). במגנצא הוא עולה לשווה ג' פהמוש."

ב. **הציץ אליעזר** (יא, א) חלק וכתב, שאין מניעה להעלות כשליח ציבור קטן מבן עשרים, וכפי ששמע מלשון השולחן ערוך (נג, יג) שכתב שגדול מבן שלוש עשרה יכול לעלות חזן, ולא חילק בין התפילות. את דברי שערי דעה דחה שאין הכוונה שקטן מבן עשרים לא חייב במחצית השקל, הוא אמנם חייב, אלא שלא כופים אותו להביא - ועל כן ברור שהוא יכול להתפלל מוסף.

כשם שבפועל נהוג שגם קטן מגיל עשרים יכול להיות חזן במוסף, בפועל כתבו רוב הפוסקים וביניהם **המגן אברהם** (תרצד, ג) **המשנה ברורה** (שם, ה) **והרב עובדיה** (יחזקאל דעת א, פו) שכל מי שמגיל בר מצווה עליו לתת זכר למחצית השקל. ראשית בגלל טעם הציץ אליעזר, שאמנם קטן אינו חייב במחצית השקל, אך אין מניעה שיתן.

שנית, **הרמב"ן** (שמות ל, יב) כתב שאמנם התרומה בזמן המקדש הייתה מגיל עשרים ומעלה כפי שכותבים פסוקי התורה, אך מדובר רק בתרומה הזאת. לעומת זאת במהלך הדורות כל מי שמעל גיל שלוש עשרה חייב היה בנתינת מחצית השקל למקדש, ומשום כך גם היום כל מי שמעל גיל שלוש עשרה חייב בזכר למחצית השקל (ועיין הערה¹).

שבת שלום! קח לקרוא בשולחן שבת, או תעביר בבקשה הלאה על מנת שיעוד אנשים יקראו...²

¹ כמו כן, על אף שנשים וודאי לא חייבות במחצית השקל, בפועל כתב המשנה ברורה שנוהגים לתת עבורן. כמו כן, נוהגים לתת אפילו בעבור עובר שעוד לא נולד - ומי שהתחיל לתת בעבורם כתב המגן אברהם שהוא חייב להמשיך כפי שכותבת המשנה בשקלים (תרצד, ג).

² מצאת טעות? רוצה לקבל כל שבוע את הדף למייל, לשים את הדף במקומך או להעביר למשפחה? מוזמן: tora2338@gmail.com